ڕەخنەگرتن لەكۆمەڵگای مۆدێرنیتی

نیهاد جامی

لەدوای ئەوەی مۆدێرنیتی لەسەر شێوازی سڕینەوە هەوڵی كۆمەڵگایەكی تریدا, كەلەخەسڵەتە مرۆییەكان دووری كردینەوەو كۆمەڵگا لەسەر بنەمای عەقڵ درووستكرا, ئەوەش بیركردنەوەو پایەدانی بە عەقڵداو ڕەتكردنەوەی هەموو ئەوانەی لە ڕابردوودا هەبوون, كەدواجار نەیتوانی ئەو كۆمەڵگا عەقلانیە دابمەزرێنێت, چونكە بەشێكی زۆری بۆچوونەكان بوونە دیلی تیۆرولە هەڵچوون لەناو كلتوری ڕابردوو دەرەنەچوون, چونكە ئەو قۆناغە پێویستی بە گەشەكردنی بەردەوام هەبوو, دوای ئەوەی (ماركس.. فرۆید.. نیتچە) ئەو سێ گۆڕانە گەورەیەیان لەعەقڵی فەلسەفی خۆر ئاوا بەرپاكرد, ئومێدی گەورەتریان بەگۆڕان هەبوو, بەلأم نەبوونی فەیلەسوفی تر لەشێوەی ئەو سیانە وای لێكردن ئیدیی مۆدێرنیتی داكۆكی لەو دەسكەوتانە بكات, دەسكەوتێك لەتوانای نەبوو هیچی نوێتر بەرهەم بێنێت, كۆمەڵگا ئەوەبوو كەباسی لێوە دەكرا, گۆڕانێك نەما, ئەوەش وایكرد ڕاچەنینێك درووست بێت بەوەی ئەو كۆمەڵگایەی هیوای بۆ دەخوازرا كۆمەڵگایەكی ڕادیكاڵی نەبوو كە ئیدیی بەهاكان بپارێزێت, بەڵكو ئەو پارێزگاری لەهیچ بەهایەك نەكرد.. بەدژی بەهاو نەریتەكان وەستایەوە, ژیانی كرد بە حیكایەتێك زەمەن تیایدا وەستابوو, ناوی پاڵەوانەكان دەدرەوشایەوە, سەردەمی حیكایەتە مێژوویەكان ئەو سەردەمە بوو كە كۆمەڵگای تووشی قەیران كرد, چونكە حیكایەت هۆیەكە بۆشاردنەوەی حەقیقەت, زۆرینەی ئەو حیكایەتانە خورافین وپەیوەندیان بە ڕاستیەوە نیە, بۆیە كاتێ پۆست مۆدێرنیتی زانست دەكات بە ئەلتەرناتیڤی لەهەمان كاتدا فەیلەسوفێكی وەك لیوتار بەدژی بینینی زانستە وەك حیكایەت, بەڵكو زانست بەردەوام پێویستی بەڕەخنەگرتنە لەخۆی, ئەو زانستەی لێرەدا مەبەستە زانستێكە بەردەوام لەگەڵ چەمكی حیكایەت لەكێشەدایە, چونكە دەیەوێ زانیاری ببەخشێت بۆ بەرهەم هێنانی حەقیقەت, بەپێچەوانەی حیكایەت كەدەمانباتە ناو ئەفسانەكان تاوەكو حەقیقەتمان لێ بشارێتەوە, حەقیقەت شتێ نیە لای مۆدێرنیتی جگە لەوەی كەعەقڵ دانی پیا دەنێت, ئەوەش لەدایكبوونی حەقیقەتی عەقڵ بوو, كە هیگل واناوی دەبرد ئەوەی عەقلانی بێت واقیعیەو ئەوەی واقیعیش بێت عەقلانیە, بەمانای ئەوەی لەناو سنوری عەقڵدا جیهان كورت كرا بۆوە, بۆیە زانست بەئامادەگی گوتاری فەلسەفی لە ڕێگەی میتا گوتارەوە تەئویلی ماناكان دەكات, ئەو گوتارەی لەناو حیكایەت بەدەوری پەیوەندیەكی داخراو دەسوڕێتەوەو ڕێگە بەتەئویل نادەن سنوری مانا ببەزێنێ, بەڵكو مانا بۆخۆشی ئەو توانایەی نیە, ئەو تێكەڵی بونیادە خورافیەكانی ناو حیكایەت بووە, بەوەش عەقڵ حەقیقەتو دادوەری لەناو تاكە ڕەهەندێكی عەقلانیەوە دەكاتە دوو پێكهاتە بۆ حیكایەت, حیكایەت بەهۆی ئەوانەوە خۆی گەورە دەكاتو بە گەورە بوونیشی ئەوان دەشارێتەوە, دەسەلأت وەرگرتنی سڕینەوەی پێكهاتە ناوەكیەكانە, هەربۆیە بوونی حیكایەت قەیرانێكی گەورەی درووست كردووە, ئەو قەیرانەی ڕووی فەلسەفەی داپۆشیووە, بەوەی میتافیزیكیاش بۆخۆی تووشی قەیران دێت, چونكە توانای بەزاندنی ئەو سنورە خورافیەی نەبووە, حیكایەت وەزیفە لە (زمان, توخم, ئاماژە, بكەر) دەسەنێتەوە بەتەنیا پاڵەوانە

دەردەکەوێت, پاڵەوان بەمەداری وەهمە دۆنکیشۆتانەکانی خۆیەوە خەریکە, ئەو وەهمەی گۆڕانی فەلسەفی ڕاگرت, بۆیە بەدوای شۆڕشی پیشەسازیی و ڕۆشنبیری کۆمەڵگا سەرلەنوێ ڕێکخرایەوە, ئەوەش بەدوای نزیکبوونەوەی نێوان کێشوەرەکان لەڕێگەی تەکنەلۆژیاوە, کە نەک هەرلەڕووی میدیاکانەوە بەڵکو سەفەرکردن بەڕێگای ئاسان دەستەبەر کرا, دیارە ئاگاداربوونی مرۆڤ بەجیهانەوە بەگۆڕانێکی مەزنی مەعریفە دادەنرێ, بەوەی مەعریفە نەک هەر بۆ ئەو کۆمەڵگایانە سوود دەگەیەنێ کە شۆڕشی پیشەسازیی تیا ئەنجامدراوە, چونکە وولاتانی جیهانی سێیەم سوودێکی زیاتر دەبینن, ئەو لەکۆمەڵێك قۆناغ بۆ گەیشتن بەو دەسکەوتانە نزیك دەبێتەوە, ئەوەش ڕێگایەکە بۆ ڕزگاربوون لەو دابڕانەو هەوڵدان بۆ پەیوەندیی کردنەوە بەجیهان, ئەگەر چی ناکرێ مەعریفە بەیەك ڕوو ببینین, چونکە ئەو هێزی بەرهەم هێنەرە, هەر بۆیە لەڕوویەکی تردا ڕۆڵی سەرەکی دەبێت لەدرووست کردنی سیخوڕی لە ڕێگەی کۆمپیوتەروئەنتەرنێتەوە, ئەوە سەرەڕای ئەوەی وێرانکردنی وولاتانی خۆر هەلات لەلایان خۆر ئاواوە دەبێت بەکارێکی ئاسایی, چونکە تەکنەلۆژیا ئەمجارە لەبڕی سوود وەرگرتن لە مەعریفە, مەعریفە دەخاتە خزمەت وێرانسازی بۆ بەرهەم هێنانی گازی ژەهراوی وموشەکی نوێ, ئەوەش بازرگانی کردنی مەعریفەیە لەکۆمەڵگایەکدا کەناو دەنرێ بە(کۆمەڵگای زانیاری) بەڵام زانیاریەك پاکی وبەرائەت دەدۆڕێنێ, چونکە ئەو چەندە زانیاریمان پێدەبەخشێ, هێندەش لە ڕاستگۆیی دوورمـــــــــــــــــان دەکاتـــــــــــــــەوە

, چونکە لە کۆمەڵگایەکدایە مۆدێرنیتی پایەکانی لەسەر عەقڵانیەت درووست کردووە, ئەوا پۆست مۆدێرنیتی دەیەوێ لەناو ئەو کۆمەڵگایەدا مەعریفەی نوێ و جیاواز بخاتە سەر زانیاریەکانی, ئیدیی پاکی توانای ئەوەی نییە ڕێگە بگرێت, بەڵکو ئەو بەهایەی خۆی لەناو مەعریفەی کۆمەڵگای زانیاری لەدەست دەدات, ئەوەش هەرگیز گەڕانەوە نیە بۆ مۆدێرنیتی, کە دەکرێ لەبینینی ڕووکەشانە بە شێوە نزیك بوونەوەیەك ببینرێت, بەڵام لەجەوهەردا خاڵێکی تەواو جیاوازیان هەیە, چونکە مەعریفە لە پۆست مۆدێرنیتی بۆ سەپاندنە نییە, بەڵکو پێویستیەکە دەبێ قەبووڵی بکات, گۆڕانێکە لەجیهانبینی, ڕزگارکردنی عەقڵە لەمەدارێکی دەست نیشان کراو, قسەکردنە لەوانەی چەپێنرابوون.

هەربۆیە لیوتار بڕوای وایە" گەشەسەندنی ئابوری و فراوانبوونی دەسەڵاتی کۆمەڵایەتی و ڕامیاری بەشێوەیەکی سرووشتی یەکتری تەواو دەکەن"(1) ئەوەش خوڵقاندنی پەیوەندیی زمانە, وەك زانست لەگەڵ ئەخلاق کە ئەویش ڕووی تەواوکەریی سیاسەتە, هەریەك لەو دوانە بەر لەدرووست بوونی پەیوەندیەکەیان لەناو خۆیان گەیشتونەتە ئاستێکی پێشکەوتوو, ئاستێك خۆرئاوا ناویدەنێ(هەڵبژاردن) هەڵبژاردن لەوێنەی بالا لەوەی مەعریفەیەکی بەرزو قووڵ هەیە, ئەمڕۆ وای لێ دەکات پەیوەندیی بەئەویتر درووست بکات.

ئەو کۆمەڵگایەی پۆست مۆدێرنیتی هەوڵ بۆ خوڵقاندنی دەدات, کۆمەڵگایەکە بەزۆر شێوە ناوزەد کراوە(جی. دی. پۆر) ناوی کۆمەڵگای ئیستعرازی لێناوەو(دانییل بیل) بە کۆمەڵگای دوای پیشە سازیی ناوی دەبات و(هنری لۆڤیڤەر) یش ناوی دەنێت کۆمەڵگای بیرۆکراتی بۆ

لەکار کەوتنێکی ڕێکخەر, ئەوەش چونکە زانست و تەکنەلۆژیا لەو کۆمەڵگایەدا خاسیەتێکی سەرەکیە بۆ کارکردن, بەوەی بڕوای بەهەموو ئەو گۆڕانکاریانەی زانست هێناوەو هەرگیز بۆ وەلاَم بە مۆدێرنیتی نایەت بگەڕێتەوە بۆ کۆمەڵگای بەر لە مۆدێرنیتی, بەڵکو دەیەوێ ڕەفزی ئەو ژیارەی مۆدێرنیتی بکاتەوە, بەلاَم هەرگیز ڕەفزی ئەو زەمەنە ناکات, کەسۆبجێکتی ئەو ئامادەگی تیا هەیە, بۆیە پرسیاری مەعریفە پرسیارێکە جارێکی تر دەخرێتەوە ژێر ڕۆشنایی, بۆئەوەی تەکنەلۆژیا فەرامۆش نەکات کەدایبڕین لە گۆڕانکاریەکان, هەربۆیە لیوتار زوو ئەو پرسیارەی کرد"کێ بڕیار دەدا لەوەی مەعریفە چیە, وکێشە ئەوەی دەزانێ پێویستە چارەنووسی چی بێت؟ لەسەردەمی کۆمپیوتەر پرسیاری مەعریفە دەبێ بە پرسیار لەشێوەی فرماندان لەهەر کاتێکی تر زیاتر"(2) ئەو پرسیارە دەرخستنی ڕووی جەوهەری مەعریفەیە, بەوەی کۆمەڵگای نوێ پێویستی پێیەتی و لەگەڵ گۆڕانەکان دەبێ سوودمەند بێت, بۆیە چارەنووسی مەعریفە لە کۆمەڵگای پاش نوێگەریدا چارەنووسێکی نادیارە, بەوەی ڕۆژانە زانیاری دەخاتە سەر ئاگایی مرۆڤ, هەربوونی ئەو مەعریفەیەشە دەبێتە بەربەست لەوەی قەیران خۆرئاوا وێران بکات, ئەگەرچی لەڕووی تردا وێرانە نەبوون"هۆیەکەی ئەوەبوو کە ئەوان مەسەلەی گەندەڵی و کێشەی دەروونی و دژایەتی و ڕووبەروو بوونەوەکانیان بەباشی بینی و لەگەڵ باسکردنی کێشەکەشدا بەسەریدا زاڵبوون"(3) و توانیان لەڕێگەی مەعریفەوە شوێن بە حیکایەت لەق بکەن, ئەوەش بەدوای گومانکردن لە حیکایەتەکانی مۆدێرنیتی کە بووە هۆی پرسیاری هەمەچەشن بۆ خوڵقاندنی جیاوازی, کە لە قەیرانی مەعریفەی زانستی ڕێگەی لە جیاوازی دەگرت, بۆیە مەعریفەی زانستی ئەو قەیرانەی چارەسەرکرد کە بەدرێژایی مێژوو مەعریفەی حیکایەت کاری تیادا دەکرد, چونکە"قەیران گرنگترین ووشەیە لەفەرهەنگی زمانی پۆست مۆدێرنیتیدا"(4) ڕەنگە گرنگیەکەی لەوە دابێت کەخاڵێکی جەوهەری ئەو هەڵ ومەرجەی پۆست مۆدێرنیتیە, چونکە بوونی قەیران وادەکات هەڵومەرجێك بێنێتە پێشەوە, کەبوونی بکاتە پێویستیەکی فەلسەفی.

لەوەی بەدرێژایی قۆناغە فەلسەفیەکان نەتوانراوە پەیوەندیی لەنێوان مەعریفەو تەکنەلۆژیا درووست بکرێت, چونکە مەعریفە هەرگیز لە پێش سامان دانەنراوە, بەڵکو"ئارەزوو لە سامان زیاتر بووە لە ئارەزوو لە مەعریفە"(5) ئەوەش وایکردووە تەکنەلۆژیا خەریکی گەشەکردنی بەرهەمەکانی خۆی بێت و ئەو بۆچوونە سەراوژێر بکات کە دەیووت" تەکنەلۆژیا نیە بەبێ سامان"(6) بەواتای تەکنەلۆژیا بەبێ سامانیش سەرهەڵدەدات, بەڵکو ئەوە سامانە بەبێ تەکنەلۆژیا نایەتە دیی, ئەو خاڵەیە پۆست مۆدێرنیتی دێنێتە بوون, بەوەی ژیار لەسەر زەمەنی ئێستا دابمەزرێنن, ئەوەش لەڕێگەی سڕینەوەی ئەو مۆرکە ژیاریەی مۆدێرنیتیە, لەنێوان دابڕانی ژیاری مۆدێرنیتی ودرێژبوونەوە لەناو هەمان ژیاردا ململانێ و گفتوگۆ فەلسەفیەکانی ئەو دوو لایەنە دەست پێدەکات, بەتایبەت بەدوای ووتارەکەی هابرماس بەناوی(مۆدێرنیتی پرۆژەیەکی ناتەواوە) کە پێی وایە پۆست مۆدێرنیتە دەیەوێ خۆی بکاتە خاوەنی دەسکەوتەکانی دووسەدەی مۆدێرنیتە، ئەوە لەکاتێکدا مۆدێرنیتە خاوەن دەسکەوتێکی

بێخەوش نەبووە تاوەکو وەربگیرێت، بەڵکو دنیایەك کەلێنو دیدیی ناتەواویی جێهێشتووە، پۆست مۆدێرنیتی دەیەوێت ئەوەی مۆدێرنیتی کردوویەتی ئەو نەیکات، وەك ئەو ڕەخنەیەی (هانزد کۆنگ) ئاراستەی (هابرماس)ی دەکات، کە مۆدێرنیتی بەدژی ئاین وەستاوەتەوە، کەچی تا ئەم ڕۆژگارەش ئەم بیرە نەچەسپیووە و بوونی لەناو خۆرئاوا هەر ماوە، بۆیە ئەو بۆچوونە لەدیوی شاراوەیدا سەرەتایەکە بۆ دەیالۆگ لەوەی مۆدێرنیتی پڕۆژەیەکی تەواوە نەك ناتەواو، ئەگەر هابرماس ناتەواویی بەوە دەبینێت زیادە ڕۆیی لەهەندێك شوێن تیاکراوەو پێی باشە"پێشنیاری ئامرازێك بکەین کە لەڕووگیریی مۆدێرنی ڕۆشنبیریی و ناکۆکیەکانی لامان بدات"(7)

ئەوە دەتوانین ئەو دێرەی خۆی بکەینە پاڵپشت بۆ ڕەخنەکەی کۆنگ، چونکە پێشنیارکردن بۆ خۆلادان، بەواتای جێگۆڕکێ کردن بەو ئامرازانە تاوەکو لەگەمەیەك بەردەوام بین، کەئەوانی دێن هەڕەشەن بۆ مانەوەی، بۆیە مۆدێرنیتی ئەگەر هەر ناتەواویەکی هەبێت ئەوا بەدوای ووتارەکەی هابرماس دەبێتە پڕۆژەیەکی تەواو، پڕۆژەیەك لەوێوە دەرگا لەسەر خۆی دادەخات وهەرگیز نەدەبێتە درێژکراوەی ئەوانی دوای خۆیو نەئەوانی تریش خۆیان بەدەسکەوتەکانی ئەو بادەدەن، تەواوبوونی ئەو پڕۆژەیەش قسەکردنە لەباسێك کە قسە لەودیو پڕۆژەی ڕابردوو دەکات، چونکە پەیوەندیەکان لەسنوری تەسك دەرچوون ولەپانتاییەکی فراوانەوە دەرکەوتنەوە، ئەوەش بەدوای ئەوەی توانرا ڕەخنە لەو ڕابردووە بگیرێت کە هەڵەکانی ڕابردوو هێناویەتی، نەك لەو ڕێگەیەوە درێژە بە ڕابردو بدەن، بەڵکو بەپێچەوانەی ئەوان کاریان کردووە، ئەگەر مۆدێرنیتی لەپێناو نائامادەبوونی هەردوو گوتاری (دادوەری/ حەقیقەت) درێژە بەخۆی دەدات ئەوا لیوتار ئەودوو گوتارە دەکاتە مەرجی کۆمەڵگای نوێ، قەیرانەکانی جیهانیش لەناو دیدیی تاکڕەهەندی مۆدێرنیتی دەردەکات بەوەی لەیەك جیهانبینیەوە سەیری ئاستەنگەکان بکەینو لەڕوانگەی دەرکەوتەکان سەیری کێشەکان بکەین.

قەیران بۆ دیاردە سەردەمیەکان ناگەڕێنێتەوە، بەڵکو بۆ بوونی حیکایەتە مێژوویەکان دەگەڕێنێتەوە، چونکە ئەو بیرۆکەیەی دەیەوێ لەودیو حیکایەتە مێژوویەکانەوە مرۆڤایەتی بەرەو پێش ببات، بڕوایەکە دەمێکە جیهانبینی خۆی لەدەست داوە، بەوەی دەیەوێ خوێندنەوەی ڕەخنەیی ئەنجام بدات بۆ ئەو حیکایەتانەی لەبنەماوە فاسد بوونە، بۆیە لیوتار پۆست مۆدێرنیتی بەچاخی نەرگی حیکایەتەکان ناو دەبات، مەرگی حیکایەتەکانیش مەرگی ئەو شێوازە گەورانەی ڕەخنە بوو کە سەراپاگیریانە سەیریی واقعیان دەکردو هەوڵیان دەدا لەناو یەك چەمکی نەگۆڕیی عەقلانی ڕاڤەی دنیا بکەن، بۆیە کاتێ حیکایەت لەلای پۆست مۆدێرنیتی دەبێت بەو قەیرانە هۆیەکەی ئەوەیە کەنایەوێ ئیدیی مرۆڤ (ماڵ) و(شوێن) ی هەبێت، ئەو دوانەی دواجار یەك چەمك لەناو حیکایەت بەرهەم دێنن، ئەویش بوونی(من) ی وەرگرە لەناو(شوێن) ی حیکایەتو دواجار گێڕانەوەی (من) ە بۆ (ماڵ)، ئەوەیان بکەرێکی سەرەکی ناو حیکایەتەکانەو دەیەوێ دەریبکات، بۆیە ئەو گۆڕانکاریە ئابوریەی خۆرئاواو پێشکەوتنی میدیاییەی کەپەیوەندیە جیهانیەکانی خێراتر کردووە مەودای خۆشکردووە بۆ کۆمەڵگایەکی

نوێتر، کە لەسەر بنەمای ڕەخنە درووست بێت، تەنانەت ئەو کۆمەڵگایەی مۆدێرنیتی بەژیارێکی گەیاندبێت، ئەو ژیارەش ڕەت دەکاتەوە، چونکە پۆست مۆدێرنیتی دەیەوێ بنەمایەکی نوێ بۆ ڤیکریی هیومانیزمی دابنێت، بەوەی ئیدی ئایندەی نەتەوە دەبێتە ڕکەبەرەکی لەپێناو زانستدا، نەتەوەکان دەکەونە شەڕێکی مەعریفی لەگەڵ یەکتریی، چونکە شەڕی ئایندە لەپێناو کۆنترۆڵ کردنی مەعریفە دەبێت، ئەوەش گواستنەوەی شەڕە لە (نیشتیمان) ەوە بۆ(مەعریفە).

ئەو شەڕەی لە ڕابردوو لەپێناو بستێك خاك دەکرا ئەمجارە شەڕ دەبێ لەسەر زانیاریەکان، ئەگەرچی پۆست مۆدێرنیتی خاوەنی یەك بۆچوونی ڕەها نیە، بەڵکو کۆمەڵێك جیاوازیی هەیە لە نیوانیان، بەڵام جیاوازیەکان نەبۆتە مایەی ناڕەحەتیان بەرامبەر بەیەکتریی، چونکە ئەوەی دواجار هەموویان کۆبکاتەوە ئەو خاڵەیە کە ڕەخنە گرتنیانە لە مۆدێرنیتیو ڕەتکردنەوەی ئەو چەمکە ژیارییە بۆ بنەمایەکی تازەی مرۆیی، ئەگەرچی لەبارەی ڕەتکردنەوەی یەکجارەکی ژیاری مۆدێرنیتی جارێکی تر جیاوازیی دەکەوێتە نێوانیان، بەوەی ئەوەی لیوتار بەیەکجارەکی پشت دەکاتە ئەو ژیارە بەومانایەی کە سەردەمی تەواوبوو دەبێت بەرەو سەردەمێکی تر بچین بەلای هەندێکیانەوە دوا قسەکردن لەسەر ئەو باسە بابەتێکی تەواو نەبووە. ئەگەرچی ئەوان دان بەبوونی ڕۆشنگەریی دەنێن لەڕووی سەرهەڵدانی دیموکراسیوگۆڕینی سیستمی سۆسیۆلۆژیی، بەڵام پێیان وایە ئەمڕۆ ژیانی دوای مۆدێرنیتیەو دەبێ ئەو دەسکەوتانە بخرێتە ژێر ڕەخنەوە،و بەچاوی گومانەوە سەیری دەسکەوتەکانی مۆدێرنیتی بکەن، نەك وەك ئەوەی هابرماس دەڵێ ئەوان دەسکەوتە پۆزەتیفیەکانی مۆدێرنیتی داگیر دەکەن، سەرەڕای ئەوەی ئەمڕۆ هەندێ لەلایانگرانی مۆدێرنیتی پێیان وایە پۆست مۆدێرنیتی بەتەنیا گەمەیەکی زمانەوانیە، ئەگەرچی بۆ وەڵام بە چەمکی گەمەکردن لەناو پۆست مۆدێرنیتی ئەوە ژمارەیەکی کەم نیە لەو بۆچوونانەی پێیوایە گەمەیەکی بەهێزوکاریگەرە، بەمەبەستی وشیارکردنەوەمان لەدوور خستنەوەی حەقیقەتی مرۆیی کە زۆرینەمان فەرامۆشمان کردووە.(8)

لەوەشدا دەتوانین ئاماژە بەکاریگەریی (نیتچە) بدەین بەسەر فیکریی (لیوتار) ەوە، نزیکترین نمونەش هێنانەوەی چەمکی حەقیقەتە کە نیتچە لەبارەیەوە دەڵێ "حەقیقەت ئەو هەڵەیە یە کە هێشتا نەمانزانیووە کە هەڵەیە"(9)

دوورخستنەوەی حەقیقەت لەناو مۆدێرنیتەدا بەمەبەستی هەڵەی ئەو چەمکە نیە، بەڵکو مۆدێرنیتی دەیەوێ ئەو چەمکە بکاتە دەرەوە، بۆئەوەی هەموو ئاسەوارەکانی پێش خۆی بسڕێتەوە، بۆیە کاتێ پۆست مۆدێرنیتی چەمکی حەقیقەت دەگەڕێنێتەوە ئەو گەڕانەوەیە بۆ ئەو مەبەستەیە کەهەموو ئەوانەی مۆدێرنیتی زەوتی کردبوو وەدەستی بێنێتەوە، چونکە مۆدێرنیتی حەقیقەتی شاردبۆوەو کۆمەڵە پاڵنەرێکی تر بەو ناوە قسەیان دەکرد، وەك چۆن مەعریفە بۆ بەرژەوەندیی مەعریفی دەگۆڕێ، بۆیە بەلای(لیوتار) ەوە هیچ ململانێیەك نیە لەنێوان(حەقیقەت/ مەعریفە) چونکە حەقیقەت چەمکێکی ڕێژەگەری هەیە، ودەلالەتی ڕەها وەرناگرێت، بۆیە بە قسەکردنەوەی لە حەقیقەت مەبەستی گەڕانەوەی دادوەرییە، دادوەریش بەدوای ئەوە دێت کە ڕاستگۆیی دێت بۆیە یەکێك لەبنەما مرۆیەکانی ئەوەیە کە ڕاستگۆیی

بگەڕێنێتەوە، ڕاستگۆیش پێویستیەکی ئەخلاقیە کە لەناو مۆدێرنیتی وون بووەو لیوتار دەیەوێ تیۆرریزەی بکات، وەك چۆن لە کتێبی(ئابوری شەهوانی) هەوڵ دەدات ئارەزوو لەگەڵ ئابوری سیاسی ڕێکبخات، وپەیوەندیی لە نێوان چێژ لەگەڵ تیۆر درووست بکات، ئەگەر فرۆیدیانە قسە بکەین، دەبێ بڵێین تێکەڵ کردنی (ئارەزوو/ چێژ) لەناو ئابوری سیاسی دەگەڕێتەوە بۆ ئەو ئارەزووەی بۆ سێکس هەیبووەو بووە بەربەست لەوەی لەبواری وێنەکێشان ولەبواری مێژوویی بەردەوام بێت، دوای ژنهێنانیش سەیری کردووە ئەو بەهرە گەورەیەی لەخۆی نەبینیووە کە وێنەبکێشێ و ئەو توانایەشی بەدی نەکردووە ببێ بە مێژوو نووس، بۆیە ڕووی کردۆتە فەلسەفە، لەفەلسەفەشدا ئەو ئارەزوەی بۆسێکس هەیبوو بۆناو ئابوری سیاسی تیۆریزەی دەکات.

ئەگەر مۆدێرنیتی یەکێك لەدەسکەوتەکانی دەرخستنی فەلسەفەی مێژوو بێت، ئەوا پۆست مۆدێرنیتی لەودیو مێژووەوە قسە دەکات، بەواتای ئەو بەو پرسیارەوە خەریکە کە لەپاش مێژوو چی هەیە!؟ نەك وەك مۆدێرنیتی بەدەرخستنی فەلسەفە بۆ مێژوو ئیدیی دەوەستێت و پیرۆزی دەداتە ئەو چەمکە فەلسەفیە، پۆست مۆدێرنیتی بڕوای بەو پیرۆزیە نیە، ئەگەرچی بەلایانەوە قسەکردنەوە لە مێژوو بێمانایە، بەلاَم بەبێ دوان لە مێژوو ناتوانین لە فەلسەفە بدوێین.

بەوەی دەبێت لە مێژوو تێگەیشتبین ئەوسا دەتوانین لەفەلسەفە بدوێین، ئەوەش دواجار تێگەیشتنێکی ترە لەدنیای فەلسەفی لیوتار، وەك خۆشی هەر لەو بیرۆکەیەوە بیرکردنەوە بە فەلسەفەی دەگەیەنێت، چونکە مێژووە لای لیوتار تەوەرێکی سەرەکی عەقڵی فەلسەفیە، مێژوویەك بێئەوەی لایەنگیریی بۆ گریمانە مێژوویەکان بکات، بەڵکو ئەو دەیەوێ پرسیار لەو مێژووە بکات، کەهەر سۆبجێکتێك خاوەنیەتی، ئەوەش دواجار سەیرکردنەوەی مێژووە بە پێی چەمکە یۆنانیەکە.

سەیرکردنەوەی مێژوو بەواتای گەڕانەوە لەناو ئەو فرمانانەی واقیع، نەوەکو بچێتە ناو ڕەگی واقیعەوە، ئەو پێی وایە ئەوە کاری فەیلەسوف نیە کە بچێتە ناو ڕەگی واقیعەوە، کە مێژووی لەدایکبوونی بۆکەی دەگەڕێتەوە، هەربۆیە ئەو چەمکە فەلسەفیەی بۆ مێژوو دەکات بە حەقیقەتێك کە پێویستیەکە بۆ هەموو فەیلەسوفێك، ئەو تێگەیشتنە لە مێژوو تێڕوانینێکی ڕەخنەگرانەی لا درووست دەکات بۆ پۆست مۆدێرنیتی، بۆیەپێی وایە ئەوەی ئەمریکیەکان پاشگری(یزم) ی دەخەنە سەر بەوکارە دەیکەنە جۆرێك لە فەلسەفەی مێژوو، کە دەکرێ(پۆست مۆدێرنیزم) وەك ئەمریکیەکان ئاوا ناوی دەبەن شوێنی فەلسەفەی مێژووش بگرێتەوە، ئەگەرچی لیوتار بۆخۆی هەرگیز بەپاشگری (یزم) ناوی نابات، ئەوەش بەمانای ئەوەیە نایخاتە ناو فەلسەفەی مێژوو.

لەبەرئەوەی ئەوکات لەڕووی مەنتقیەوە تووشی هەڵەی زاراوە دێت، لەڕووی مۆدێرنیتی و مۆدێرنیزم، چونکە ئەو لەبنەماوە نایەوێ بیخاتە ناو مێژوو، بەوپاشگرەش مەبەست لەجێگرتنەوەی فەلسەفەی مێژووە، ئەوەش بەتەواویی لەمەبەستی پۆست مۆدێرنیتە دوور دەکەوێتەوە، ئەوە لەکاتێکدا بیرکردنەوە لە تراژیدیاکان یەکێکە لە خەسڵەتەکان، کە دەیەوێ

چەمكی زەمەن تیایدا بەڕەهاو نەگۆڕ نەمێنێتەوە، بەڵكو زەمەن لەلایان دەلالەتە بۆ كۆتایی و مەرگ، چونكە پۆست مۆدێرنیتە مەبەستیەتی ڕەگی میتنافیزیكیا دەربخات، وەك چۆن سەراپاگیریی و عەقلانیەت لەناو وەهم دەردەكات و هەوڵ دەدات وەك خۆی نیشانمان بدات، ئەو وەهمەی مۆدێرنیتی خوڵقاندی وەهمێك بوو پەیوەندیی نێوان مرۆڤوسرووشت لەسەر بنەمای سڕینەوە بنیات نابوون لەوەی بەدژی ڕابردو دەوەستێتەوە، ئەوا پۆست مۆدێرنیتی بە پێچەوانەوە" نرخ ئەدات بەڕابردوو هەر لێرەیشەوە نرخی ئاینیش فەرامۆش ناكرێت"(10)

بەواتای ئەوەی لەدەرەوەی عەقڵ بێت ناچێتە نێو سڕینەوە، ئیدیی پایە مرۆییەكان بەتەنیا لەسەر بنەمای عەقلانیەت ناخوڵقێنرێت، وەك ئەوەی مۆدێرنیتی عەقڵی لەشێتی جیاكردەوە(11) چونكە مۆدێرنیتی سڕینەوەی ڕابردوو بوو بەمەبەستی وەدەست كەوتنی دەسەلاتێك كە تەنها دان بەبوونی خۆی دەنێت، بۆئەوەی پایەكانی خۆی پتەو بكات، ئەوەش لەسەر قوربانیدان بەهەموو ئەوانەی لەپێشوودا هەبوون، بۆئەوەی گۆڕانێكی بنەڕەتی وەدەست بێنێت كە لەمێژوو دایدەبڕێت، ئەودابڕانە خوڵقاندنی دەسەلاتی عەقلانیە، عەقلانیەتی مۆدێرنیتی هەموو تواناكان بۆ ئیرادەی مرۆڤ دەگەڕێنێتەوە(12) توانایەك نیتچە پێی وابوو مرۆڤ كاتێ هەڵدەستێ بەكوشتنی یەزدان بەو كوشتنە تواناكانی خۆشی لەدەست دەدات، ئەو جیاكردنەوەیە داننانە بە جیاوازی، هۆكارێكی سەرەكی هاتنە ئارای پۆست مۆدێرنیتیە، چونكە لیوتار بڕوایەكی تەواوی بەو ووتەیەی نیتچە هەبوو كە حەقیقەت هەڵەیەكەو ئێمە لێی بێئاگاین، هەر ئەو بێئاگاییەشە وامان لێدەكات لەڕێژەییەوە بیگۆڕینە سەر ڕەهایی، ڕەهایی بوونی بارت وئالتۆسێروفۆكۆ بەبونیادگەری، بەوەی سۆسێر بۆ ئەوان حەقیقەتێكە، هەرئەوەشە دواجار دەبێتە هۆی خوڵقاندنی فەلەسەفەی جیاوازیی لای هەریەك لە دریداودۆلۆز، چونكە"بونیادگەری سنور بۆ ئازادیی بیركردنەوە دادەنێت و داكۆكی لەبونیاد دەكات"(13) ئەوداكۆكی كردنەیە لەحەقیقەت كە بەلای مۆدێرنیتی دەبێتە یەقین ونەبوونی فرە وێنەییە پۆست مۆدێرنیتی دەكاتە پێویستیەكی حەتمی لەوەی ڕەخنەی لە مۆدێرنیتی گومانە بەرامبەر ڕاڤەكردنەكان.

بەلای (هابرماس) ەوە مۆدێرنیتی ئەگەر تووشی نوشستیش بێت، لەوەدایە كەبلاو بۆتەوە ناو لقەكانی ژیان و دەیەوێ لەڕێگەی هونەرەوە كەلێنی نێوان(مەعریفە.. ئەخلاق.. سیاسەت) پڕبكاتەوە، ئەوكارەش بەلای(لیوتار) ەوە دەبێت مایەی ئەو پرسیارەی كە ئاخۆ مۆدێرنیتی توانای ئەوەی هەیە ستراتیژیی سەرەكی بەبێ دامەزراندنی یەكێتیەكی كۆمەلایەتی ڕۆشنبیریی بەوەی فكر وتوخمەكانی ژیانی ڕۆژانە لەناویدا دەربكەوێت؟ ئەوەش بەپرۆژەیەكی تازەگەریی نابینێت، چونكە ئەوگریمانەیە بەلایەوە لەفەلسەفەی هیگل وەرگیراوە، وەئەگەر هابرماس مەبەستی لەگەمەی زمانی جیاواز، گەمەی(مەعریفە.. ئەخلاق.. سیاسەت) بێت، بەوەی ئینتیما دەكات بۆ سیستمێكی جیاواز كە توانای كاریگەری هەبێت بەسەر پێكهاتەیەكی حەقیقی، ئەوا بەلای (لیوتار) ەوە ئەو گریمانەیە لەناواخنی كتێبی(ڕەخنە لە ئیجتیهاد) ی كانتەوە نزیكە، هەرلەبەر ئەوەشە هابرماس"بالایی-كانتی تێكەڵ دەكات لەگەڵ موئەدەبی فرۆیدیی، لەبەرئەوەی جوانناسی لەلای ئەو بەجوانی ماوەتەوە"(14)

ئەو دوو گریمانەیەش بۆ قسەکردنە لەکۆتایی هاتنی مۆدێرنیتی، چونکە شتێکی تازە بۆ وەڵام بە پۆست مۆدێرنیتی ناڵێت، بەڵکو ئەوەی دەیڵێت بەتەنیا دووبارەکردنەوەی دەسکەوتە کۆنەکانی مۆدێرنیتیە، ئەوەش دوای ئەوە دێت کە قۆناغی خۆی لەناو فەلسەفە تەواو دەکات، بەتەواوبوونیش تووشی خاوبوونەوە دێتو فەلسەفەش پێویستی بەقۆناغی ترە، چونکە هەست دەکات ئیدیی پرۆسەی کەشفکردن پرۆسەیەکە لەناو مۆدێرنیتە توانای ئەوەی نەماوە بەهەمان چالاکی پێشوو لەکاردا بێت، چونکە ئیدیی ووتەیەکی نوێی نەدەووت، نەبوونی وتەیەکی نوێی فەلسەفی، بەواتای گۆڕان پێویستیەکە لەو ڕێرەوە فەلسەفیە، چونکە چۆن نیتچە پێویستیەك بوو بۆ فەلسەفە. تاوەکو گۆڕان لەناو فەلسەفە بخولقێنێت، ئاواش گۆڕان لەناو ڕێرەوەی مۆدێرنیتە پێویستیەکە پۆست مۆدێرنیتی ئاراستەکەی دەگۆڕێت.

بۆیە لیوتار هیچ گومانی لە کۆتایی هاتنی مۆدێرنیتی نیە، بەڵکو ئەو دوو گریمانەیە بەڵگەیەکی زیندووی ئەون، بەتایبەت دوای بەکار هێنانی زاراوەی(هەڵومەرجی پۆست مۆدێرنیتی) چونکە بەکارهێنای ئەو زاراوەیە بەواتای دڵنیابوون لە کۆتایی هاتنی مۆدێرنیتی، کۆتاییەك هۆکارەکەی بۆ بێتوانایی مۆدێرنیتی دەگەڕێتەوە، بۆیە پۆست مۆدێرنیتە دەیەوێ بەرهەمەکانی مۆدێرنیتە کەهەرگیز لەناو یەك شوێن کۆنابنەوە ئەوا ئەو هەوڵی کۆکردنەوەیان دەدات، بەوکارەش یەقین دەخولقێنێ بۆ کۆتایی مۆدێرنیتی.

بەڵام هەرگیز پۆست مۆدێرنیتی کارێك ناکات لەناو گریمانەکانی مۆدێرنیتە قسەی لەبارەو کردوە، ئەو ئومێدەی کە لە یەکێتیەکی ڕاستەقینە لای هیگل کۆ دەکرێتەوەو گەمەکانی زمانیش لای کانت کە ترازان دەخولقێنێت، دوو گریمانی مۆدێرنیتین کە هەرگیز پۆست مۆدێرنیتی متمانەی ناکاتە سەر، بەڵکو دەیەوێ لەبڕی ئەو گریمانانە شۆڕشێك بۆ بەرپاکردنی جیاوازی بخولقێنێت، ئەوەی مۆدێرنیتی بەهیچ جۆرێك توانای قبووڵ کردنی نەبوو، بەڵکو دانی بە ئەویتر نەدەنا، لەوەشدا بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە پۆست مۆدێرنیتی درێژکراوەی مۆدێرنیتی نیەوئەوەی بەدرێژکراوەی یەکتریش ناوی دەبات متمانەیان کردۆتە سەر ووتارەکەی هابرماس کە لەلای لیوتار هابرماس لەو ووتارەدا لەناو گریمانەکانی کانتو هیگڵ دەسوڕێتەوە، کە دیارە کانت بەلای لیوتارەوە دەکەوێتە نێو کۆمەڵێك ڕەخنەی سەردەمیانە، ئەوەش ڕەخنەی بنەڕەتیە لە پرۆژەی مۆدێرنیتی، هەر بۆیە ڕەخنەگرتن لەناو دەقی (کانت) ەوە پرۆسەیەکە سەرلەنوێ بەرەو ڕەخنە دەڕواتەوە، نەوەك بۆ بڕوابوون بەحەقیقەت، بەڵام کاتێ میراتگرانی مۆدێرنیتی ئەو ڕەخنە کانتیە دەبەنەوە بۆ حەقیقەت، لێرەوە ڕەخنەی لیوتار لە مۆدێرنیتیدەست پێدەکات کەڕەخنەیەکە دەقی کانتی بەرەو زەمینەیەکی کۆنکرێتی بردووە، بۆیە لە ئاستی مێژووگەریی و سیاسیدا ئەو دەقەی گەڕاندەوە بۆناو قسەکردن کەئەو ڕەخنەیە چۆن قسە لە مێژوو دەکات، ئایا وەك مۆدێرنیتی بەشێوەیەکی سەراپاگیریی سەیری دەقی کانت بکەین یاخود دەبێت دەقە سیاسیەکانی لەوانیتر جیا بکەینەوە؟

کەدیارە لای لیوتار پێویستە هەر دەقێکی کانت لەوەی تری جیابکرێتەوە، بەتایبەت کە ئێمە لەلای کانت بەتەنیا دوو جۆرە دەقی سیاسی و مێژوویمان نیە، بەڵکو لەناو دەقە مێژوویەکانیش

دەقی فەلسەفیمان هەیە، ئەگەرچی پێی وایە لەدەقەكانی كانتدا لێكچوونێك هەیە لەنێوان دەستەواژە فەلسەفی و سیاسیەكان، كەدەكرێ لەبنەڕەتدا ئەو لێكچوونە تەنیا لەسەر ئاستی ڕەخنەدا بێت، بەلاَم ئەو لێكچوونە وای كردووە میراتگرانی مۆدێرنیتی وەك پڕۆژەیەكی تەواونەكراو ئیشی لەسەردا بكەنەوەو بیكەن بەزەمینەی پڕۆژەی مۆدێرنیتی.

لەكاتێكدا لیوتار ڕەخنەیەكی زۆری لە چەمكی هەستەوەریی كانتی هەیە، بەتایبەت ئەو كاتەی كانت پێی وایە هەستەوەریی مرۆڤ ناكەوێتە ژێر هەڕەشەی وێنەی جیهانی شتەكان، كەئەوەش لەپێناو بەلاشكاندنەوەی كانتە بۆ عەقڵ، ئەو بەرز ڕاگرتنەی عەقڵ، وا لە لیوتار دەكات پرسیاری ئەوەی ئاراستە بكات"ئەگەر ئێمە داوای ئەوە ناكەین تەسلیمی ئەو هەڕەشەیە بین، ئەوە ئێمە لە كانت دەپرسین: كەوابێ چۆن فەیلەسوفی ڕەخنەگر حوكمی ئەوە دەدات ئەوە كێشەكەیە مادامەكی هەستەوەریەك نیە لەپێناو كێشەیەك"(15)

دیارە دەستەواژەی(ئەوە كێشەكەیە) دەستەواژەیەكی لیوتاریەو زۆرجار بۆ ڕەخنەگرتنی لەكانت بەكاری دێنێتەوە، چونكە ئەو دەستەواژەیە بڕوا پێهێنەرە، بەلاَم لەپشت ئەو بڕوایەوە لیوتار مەبەستیەتی پێمان بڵێ بڕوایەكی كۆنكرێتی نیە تاوەكو مۆدێرنیتی بیكات بەو بیانوەی لەسەری بژیێت.

هەربۆیە ئەگەر هەستەوەریی لای كانت ببێت بەگۆڕینی وێنەی جوانكاریی و ئەوەش ڕەمزێكی چاكەخوازیی ئەخلاقی بێت، ئەوە هەستەوەریی وەك لیوتار ناوی دەبات تەنیا ڕەمز بوون دەبەخشێتن بەواتای هەستەوەریی توانای ئەوەی نیە سنوری ڕەمزبوون ببەزێنێت.

پەراوێزو سەرچاوەكان

(1) الوچع ما بعد الحداپی/جان فرانسوا لیوتار, ترجمە: احمد حسان/دار شرقیات(قاهرە)1994/ص30
(2) هەمان سەرچاوە/ل32
(3) سوننەت.. مۆدێرنە.. پۆست مۆدێرنە(گفتو گۆ لەگەڵ د. جەوادی تەبا تەبایی) وەرگێرانی: راسان موختار, نما ژمارە4, ل171
(4) پاش مۆدێرنیتی/بابەك ئەحمەدی/وەرگێرانی: ڕێبین هەردی, سەردەم, ژمارە 3, ل171
(5) الوچع ما بعد الحداپی/جان فرانسوا لیوتار, ترجمە: احمد حسان/دار شرقیات(قاهرە)1994/ص62
(6) هەمان سەرچاوە
(7) نوێگەری پڕۆژەیەكی ناتەواوە/ یۆرگن هابرماس وەرگێرانی(جەمال ڕەشید) ئێستا ژمارە(17) لا112
(8) البحپ عن مابعد الحداپە/ د.احمد ابوزید ، العربی عدد(506) ینایر 2001، ص19
(9) ڕەهەند، ژمارە(6) لا 115
(10) پاش نوێگەریوگێڕانەوەی پاش نوێگەری/ عەبدوللاَ تاهیر بەرزنجی، گەلاوێژی نوێ ژمارە(14) لا175

(11) لەبەشی داهاتووی ئەو کتێبە لەسەر چەمکی عەقڵ و کردنەوەی شێتخانە دەوەستین، بۆیە لێرەدا ئەو چەمکەمان دوا خستوە بۆبەشی داهاتووکەئەو بەشیان تایبەتە بەتێڕوانینی فۆکۆ بۆ شێتی.

(12) پێویستە ئەوەمان بەبەردەوام لەبیر نەچێت مرۆڤی مۆدێرنیتی مرۆڤێکی عاقڵەوشێت نیە، مرۆڤێکە پایەکانی خۆی لەسەر عەقڵ بنیاتناوە

(13) پاش نوێگەری وگێڕانەوەی پاش نوێگەری/ هەمان سەرچاوەی پێشوو، لا176

(14) مابعد الحداپە/ جان فراسوا لیوتار، ترجمە(غازی مسعود) الموقف الپقافی، عدد(3) ص23

(15) الحماسە..النقد الکانگی للتأریخ/ جان_ فرنسوا لیوتار، ترجمە(نبیل سعد) المجلس الاعلی للپقافە/2001، ص26